

Recensies

OLYMPIA

Oliver Hilmes, *Berlijn 1936. Een zomer in Hitlers Duitsland*, Amsterdam, Anthos, 2016, ISBN 9789026337109, 22.99€

De oorspronkelijke Duitse ondertitel, *Sechszehn Tage in August*, is preciezer dan de Nederlandse vertaling. Oliver Hilmes beschrijft feitelijk de ruim twee weken van 1936 waarin de Olympische Spelen plaats vonden in Berlijn.

Dictaturen moeten soms een adempauze inlassen. Tot aan de zomer van 1936 werd de buitenlandse politiek van de nazi's getekend door een reeks gewaagde interventies. Half oktober 1933 verklaarde Duitsland de Volkenbond te willen verlaten en niet langer te participeren aan de Geneefse ontwapeningsgesprekken. Het gaf daarmee het startschot voor de gigantische herbewapening. In maart 1935 voerde Hitler de algemene dienstplicht weer in. De *Wehrmacht* moest 550000 man tellen, vijfenhalf maal zoveel als het Verdrag van Versailles toeliet. In 1936 riskeerde hij zich het verst toen zijn troepen het gedemilitariseerde Rijnland bezetten. Die inval werd internationaal beschouwd als een ernstige schending van de vredesbepalingen en een bedreiging van de wereldvrede. Op binnenlands vlak hadden de nazi's geprovoceerd door hun boycot van joodse bedrijven, de boekenverbranding, de concentratiekampen en de rassenwetten van Nürnberg, en ook door hun brutale optreden in de nacht van de lange messen. Op 29 maart 1936 behaalde Hitler wel een overweldigende meerderheid van 98,9 procent in de volksstemming. Hij had de officiële oppositie uitgeschakeld, maar de arbeiders klaagden over de hoge werkloosheid, de lage lonen en de slechte werkomstandigheden, de boeren over de dwangeconomie, de kleine zelfstandigen over hun overlevingsproblemen en de consumenten in het algemeen over de hoge prijzen. Katholieke en protestantse gelovigen waren misnoegd over de steeds hardere aanvallen op de Kerken. 'In Duitsland zijn alleen de paarden gelukkig', placht de Amerikaanse ambassadeur William E. Dodd te zeggen.

De nazi's konden een charmeoffensief best gebruiken: buitenlands om hun blazen op te poetsen en binnenlands om de consensus te versterken. De sport was een welkome aanleiding voor politieke propaganda, meer nog: zelfs een uitstekend instrument voor hun esthetiek van de macht. Kosten noch moeite werden gespaard. De hoofdstad kreeg een ongeziene opknapbeurt. Er werd gebouwd en gerenoveerd. Op aandringen van Graaf Henri Baillet-Latour, de Belgische IOC-voorzitter, gaf de Führer zelf het bevel om antisemitische slogans te verwijderen. Reclameborden voor *Der Stürmer*, het blad van de fanatieke Streicher en zijn

nazitrawanten, werden tijdelijk opgeborgen. Anderzijds werden 600 Sinti en Roma in juli opgesloten in een kamp in het Berlijnse stadsdeel Marzahn. Het Olympisch Stadion, waarvan Hitler een eerste ontwerp 'als een moderne glazen doos' woedend afgewezen had, werd hertekend door Albert Speer. Meer dan honderdduizend mensen konden er plaatsnemen. De spelen waren een organisatorisch meesterstuk. De sportieve gebeurtenissen begonnen en eindigden met Duitse stiptheid. De massa werd gestuurd met een verbluffende rust, orde en snelheid. 'In New York had dergelijke menigte het verkeer hopeloos in chaos gestort en tot waanzin gedreven', noteerde de Amerikaanse auteur Thomas Wolfe die te gast was bij uitgeverij Rowohlt. De atleten en de buitenlandse bezoekers, vooral de zakenlui, waren verrukt. De Duitse media deden uitgebreid verslag. Meer dan 3000 programma's werden wereldwijd uitgezonden in vijftig talen. De organisatoren insisterden op goede Franse en Engelse vertalingen van Duitse artikelen, en correcte verslaggeving. ('De Italiaanse winnaar heet niet Georgio, maar Georg Oberweger. De sportredactie moet erop letten dat een dergelijke ontduitsing van namen niet meer voorkomt.') Vooral kon men het beeld ophangen van een eendrachtige, gedisciplineerde en gelukkige *Volksgemeinschaft* onder het charismatische leiderschap de Führer, slechts verlangend naar vriendschap en vrede tussen de volken.

Nieuwe gegevens en inzichten brengt dit boek niet. Hilmes vertelt luchtig de sportieve evenementen: uiteraard de legendarische prestatie van Jesse Owens met liefst vier gouden medailles. (Het klopt inderdaad niet dat Hitler geweigerd heeft de zwarte atleet te feliciteren.) Op de viermaal honderd meter rateren de Duitse meisjes de overwinning wanneer Ilse Dörfeldt bij de laatste wissel het stokje laat vallen. Het hele stadion treurt, de Führer gaat zelf de atletes troosten. Duitsland wint de voetbalwedstrijd tegen Luxemburg met 9-0, maar verliest tegen Noorwegen met 0-2; het gaat niet door naar de halve finale. Op de laatste dag wint *Oberleutnant* Konrad von Wagenheim, na een pijnlijke val van zijn paard Kurfürst, toch de gouden medaille in de ruitwedstrijd, een discipline waarin de Engelsen traditioneel uitblinken. Sporters zijn net soldaten: zij vallen, reichten zich en strijden verder. De atleten groeten de Führer, die met opgeheven arm toekijkt. 'We konden hem de hele tijd observeren. Hij zag er beminnelijk uit en leek zich geweldig te amuseren', noteert sir Henry Channon. De sfeer is feestelijk, vrolijk, onbekommerd. In het Olympisch Dorp verzorgen musici, dansers en acrobaten een amusementsprogramma. Zij treden op naast bekende tijdgenoten zoals de piloot Charles Lindbergh en de bokser Max Schmeling. De *Berliner Philharmoniker* brengt werk van Wagner, Weber en Bizet. Het concert wordt afgesloten met een grandioos vuurwerk. In de stad Berlijn wordt gedronken en gefeest. Er wordt zelfs jazz gespeeld, 'negermuziek' nota bene. De zwarte Mackey-Twins brengen artistieke tapdans. Hermann Göring nodigt de buitenlandse gasten, ministers, diplomaten en sportmensen uit op een protserig tuinfeest. Qua pracht en praal wordt het echter overtroffen door het olympisch feest dat Joseph en Magda Goebbels op Pfaueninsel organiseren. Voor elk van de 2700 gasten wordt 118

rijksmark uitgegeven, wat neerkomt op het maandloon van een arbeider.

Terwijl hij huft van anekdote naar anekdote slaagt Hilmes er wel in de dreigende sfeer achter de glimmer op te roepen. Banale weerberichten ('Overwegend zonnig en vriendelijk weer, overdag stijgende temperaturen') wisselt hij af met fragmenten uit de dagrapporten van de staatspolitie: 'Opruiende KPD-pamfletten gevonden in bosdistrict 12, 13 en 17', 'Een afdelingsleider van het Duitse Arbeidsfront doet aangifte: in café Siechen heeft een Duitse werknemer smalende opmerkingen over de Führer en de staat gemaakt'. Vooral de korte opmerkingen in Goebbels' dagboek zijn grimmig. Over de uitgedoste IOC-ers op de openingsplechtigheid, Baillet-Latour en de 'halflood' Theodor Ewald, schrijft de minister van volksvoorlichting en propaganda: 'De olympiërs zien eruit als de directeurs van een vlooiencircus.' Op 5 augustus noteert hij: 'Hardlopen en hoogspringen. Wij winnen niet veel. Ik geef Riefenstahl [die op vraag van Hitler de film *Olympia* draait, RD] een enorme uitbrander. Een hysterische vrouw. Gewoon geen man.' Op 7 augustus: 'Vroeg naar bed. Olympiade vandaag een week. Hopelijk is het snel voorbij.' En op 12 augustus noteert hij: 'Führer zou graag in Spanje ingrijpen. Situatie echter nog niet rijp. Eerst de olympiade tot een goed einde brengen.'

De slotceremonie vindt plaats op 16 augustus. 'Groot theater, trompetgeschal, koren en vlaggeneremonie', schijft Thomas Mann. Hij volgt in Zürich de uitzending over de radio. De Elfde Olympiade was een enorme opsteker: bijna vierduizend atleten uit 49 landen, 1300000 overnachtingen van buitenlandse gasten. In 41 van de 129 wedstrijden werden records gebroken. Duitsland is met zijn 89 medailles (33 gouden, 26 zilveren en 30 bronzen) de kampioen, gevolgd door de Verenigde Staten en Hongarije. Graaf Baillet-Latour voert het slotwoord: 'Moge de olympische vlam alle geslachten verlichten, tot welzijn van een steeds hoger strevende, steeds moediger en zuiverder mensheid.' De vlag wordt gestreken. Dan echter veert de massa recht. Ze scandeert '*Heil Hitler*', steeds opnieuw. Ze zingt '*Deutschland, Deutschland über alles*.' Goebbels noteert in zijn dagboek: 'Na de olympiade worden wij meedogenloos. Dan wordt er geschoten.'

Rob DEVOS (Kortrijk/Leuven)

BIBLIOCAUST

Anders Rydell, *De grote boekenroof. Een zoektocht naar Europa's verdwenen boeken*, Amsterdam/Antwerpen, Uitgeverij Atlas Contact, 2017, ISBN 9789045031910, 27.99€

Op woensdag 10 mei 1933 werd op de Opernplatz in Berlijn een groot deel van de